

ปกิณกะ

บันทึกภูมิปัญญา: พ่อใหญ่หมอมพรมมา แสงชมภู หมอไทยดีเด่นแห่งชาติ พ.ศ. 2558 ผู้สืบสานภูมิปัญญาหมอฟันบ้านอีสาน แห่งภูผาผึ้ง จังหวัดกาฬสินธุ์

วิชัย ไชครีวัฒน์*

สันติสุข ไสภณสิริ†,‡

บทนำ

ประเพณีการบำบัดรักษาแบบพื้นบ้านของชาว
ผู้ไทย มีลักษณะความเป็นแพทย์ทางสังคม (Social
Medicine) และความเป็นแพทย์แบบองค์รวม (Ho-
listic Medicine) อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้ว่า
หมอฟันบ้านของชาวผู้ไทยนั้น มีทั้งหมอที่รักษาโรค
ทางกาย (กายิกโรโค) โดยการใชยากายภาพบำบัด
หรือการผดุงครรภ์ได้แก่ หมอฮากไม้ (หมอยาสมุนไพร
ไผ่บำบัด) หมอเอ็นหรือหมอขีดเส้น (หมอนวดบำบัด)
หมอจอดกระดูก (หมอนวดน้ำมันสมุนไพร จัดกระดูก
เข้าเฟือกไม้ไผ่) หมอตำแย (หมอทำคลอด) เป็นต้น
รวมทั้งการรักษาโรคทางจิตวิญญาณ (เจตสิกโรโค)
โดยการใช้พิธีกรรมบำบัดทั้งแบบพุทธและแบบไสย
อันได้แก่ หมอธรรม (หมอคาถาอาคมและหมอ
น้ำมันดีไล่ผีและเสนียดจัญไร) หมอเป่า (หมอเป่าน้ำ

หมาก เป่าน้ำมันตรักษาโรค) หมอสูตรขวัญ (หมอ
เสริมขวัญกำลังใจ) หมอจ้ำ (หมอดูดต่อสื่อสาร
ระหว่างคนกับผี) หมอเหยา (หมอลำทรง หมอลำผีฟ้า)
หมอเสียวพิษ (หมอรักษาพิษสัตว์กัดต่อย) เป็นต้น
สำหรับชาวผู้ไทยทุกวันนี้วิถีความงามยังเป็นศูนย์
กลางด้านต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งด้านภูมิปัญญา
การแพทย์พื้นบ้านด้วย วัดเป็นแหล่งอนุรักษ์ผูก
คัมภีร์แพทย์พื้นบ้านที่จารเป็นภาษาธรรมบนใบลาน
โดยมีหมอพระเป็นผู้ถ่ายทอด

ข้อมูลหมอฟันบ้าน

พ่อใหญ่หมอมพรมมา แสงชมภู เกิดเมื่อวันที่ 5
พฤศจิกายน พ.ศ. 2472 ในครอบครัวชาวนาเชื้อ
สายผู้ไทยทรงดำ ที่บ้านกุดหว้า ตำบลกุดหว้า
อำเภอภูผาพิสัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นบุตรคนที่ 2
ในจำนวนพี่น้อง 5 คน ซึ่งเป็นชายล้วน บิดาชื่อ นาย
สีพา มารดาชื่อนางหน้อย พ่อใหญ่หมอมพรมมา เข้า
เรียนหนังสือที่วัดกุดหว้า บ้านกุดหว้า เมื่ออายุได้ 8
ขวบ มีครูบาหงเป็นผู้สอน เรียนหนังสือจนจบชั้น

*ประธานสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย

ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

†มูลนิธิสุขภาพไทย

‡ผู้รับผิดชอบบทความ: santiros105@gmail.com

รูปที่ 1 หมอพรมา แสงชมพู

ป. 4 ต่อมาเมื่ออายุได้ 18 ปี ก็ขอพ่อแม่บวชเป็นจ้าวหรือสามเณรหนุ่มที่วัดกกตอง มีพระครูกง แห่งวัดลิมนาโก บ้านนาโก ตำบลบัวขาว อำเภอกุฉินารายณ์ มาเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ แล้วกลับมาประจำอยู่ ณ วัดปากุดหัว เหตุที่ต้องไปบวชที่วัดกกตอง เพราะที่วัดปากุดหัวไม่มีลิ้ม หรือโบสถ์ให้ทำพิธีบวชได้ แต่วัดปากุดหัวก็เป็นสำนักเรียนปริยัติธรรม ที่เปรียบเสมือนตักสิลาให้เณรหนุ่มพรมาได้ศึกษาเล่าเรียน สืบทอดภูมิปัญญาผู้ไทยอีสาน กับ พระครูทองอ่อน เจ้าอาวาส ร่วมกับพระเณรรว 30 รูป

เณรหนุ่มพรมายังเรียนวิปัสสนากรรมฐาน กับหลวงปู่เสน ผู้มีชื่อเสียงทั้งทางวิปัสสนากรรมฐาน และวิชาหมอยาสมุนไพร ขณะนั้นหลวงปู่อายุถึง 90 ปีแล้ว แต่ยังแข็งแรง มีกำลังวังชา พาจ้าวหนุ่มเดิน รุดงค์ขึ้นอุทยานภูผาผึ้ง ผักผืนวิปัสสนากรรมฐาน ในถ้ำฝ่ามือแดง ถ้ำยุคนหินที่มีชื่อเสียงของอำเภอกุฉินารายณ์ และถ้ำเถื่อนอื่น ๆ พร้อมเรียนรู้พืชพันธุ์สมุนไพรในอุทยานภูผาผึ้ง จนมีความรู้อย่างกว้างขวาง เณรหนุ่มพรมาทำหน้าที่เป็นผู้อุปฐาก ประณิบัติ

ดูแลหลวงปู่เสนอย่างใกล้ชิด ติดตามไปทุกหนแห่ง เทียวหาสมุนไพรและเตรียมยาให้หลวงปู่ ดูแลรักษาชาวบ้านมากมายที่มาฝากผีฝากไข้ที่วัดปากุดหัว ในที่สุดเณรหนุ่มพรมาได้รับความนิยมไว้วางใจให้ทายาทสืบทอดวิชาหมอฮากไม้ คือ หมอยาสมุนไพรจากหลวงปู่พร้อม และคาถาอาคมที่ใช้ปลุกเสกยารักษาคนไข้

พิธีตั้งคายให้ไว้ครุของหมอพระที่ปฏิบัติกันมาแต่โบราณประกอบด้วย เครื่องชั้น 5 และชั้น 8 กับเงินหมากค้อ 5 หน่วย (เงินหมากค้อเป็นสกุลเงินตราของสยามชนิดหนึ่งซึ่งชาวผู้ไทยนิยมใช้ ทำด้วยโลหะทองเหลืองขนาดเท่าลูกหมากค้อ) ชั้นคายในสมัยโบราณ เรียกว่า ชั้นกะยง เป็นเครื่องจักสานด้วยเส้นตอกไม้ไผ่เป็นรูปทรงคล้ายครก เป็นภาชนะสำหรับวางเทียน 5 อยู่ชั้นล่าง แล้วจึงวางดอกไม้ 5 ซ้อนทับบนปากชั้น เรียกว่า ชั้น 5 ถ้าวางเทียน 8 ดอกไม้ 8 บนปากชั้น ก็เรียกว่า ชั้น 8 เมื่อตั้งคายบูชาครูกับญาติผู้ใหญ่แล้ว ก็นับได้ว่าสามเณรพรมาเป็นหมออย่างสมบูรณ์

ต่อมาเมื่ออายุได้ 20 ปี ก็ได้อุปสมบทจากพระครูกงที่วัดกกตองเช่นเมื่อครั้งบวชเป็นสามเณร และกลับมาปรนนิบัติรับใช้และเรียนวิชาจากหลวงปู่เสนที่วัดปากุดหัวต่อไป จนกระทั่งหลวงปู่มรณภาพไปเมื่อวัย 96 ปี ก่อนหลวงปู่จะละสังขารไปได้ให้พระเพลินลูกศิษย์รูปหนึ่งจารคัมภีร์แพทย์ผู้ไทยบนใบลานพร้อมคาถาตามคำบอกของท่าน มอบให้พระพรมา ซึ่งรักษาไว้ตราบนานปัจจุบัน และพ่อใหญ่หมอพรมาได้จัดให้มีการแปลคัมภีร์ภาษาผู้ไทยนี้เป็นภาษาไทยภาคกลางแล้ว

พระพรมาอยู่ในสมณเพศได้ 3 ปี ก็ลาสิกขาออกมาครองเรือน สร้างครอบครัวกับแม่นาง แสงชมพูสาวผู้ไทยบ้านเดียวกัน มีบุตรธิดารวม 9 คน เมื่อ

อายุได้ 60 ปี ก็ขอกรยาบวชอีกครั้ง เป็นเวลาถึง 4 ปี

ตลอดชีวิตอันยืนยาว ท่านได้ศึกษาเรียนรู้วิชาหมอเพิ่มเติม และช่วยเหลือดูแลรักษาชาวบ้านที่มาฝากผีฝากไข้ ตลอดเวลายาวนานถึง 60 กว่าปี ด้วยความรู้ความสามารถ และด้วยจรรยาบรรณยาทอนึ่งดงาม เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางจนได้รับคัดเลือกเป็นหมอไทยดีเด่นระดับจังหวัด ระดับเขต และในที่สุดก็ได้รับคัดเลือกเป็นหมอไทยดีเด่นแห่งชาติประจำปี พ.ศ. 2558

ความชำนาญด้านการรักษา

พ่อใหญ่หมอพรหมมีความรู้ความชำนาญในการรักษาโรคหลายอย่าง แต่ตำรับยาที่มีชื่อของท่านได้แก่

- ยาชุมใหญ่ 108 ชนิด ซึ่งเป็นยาฝนที่ใช้รักษาโรคไข้หอกไม้ ไข้มาลาเรีย และโรคไข้ทั้งปวง ทั้งในเด็กและผู้ใหญ่
- ยารักษากลุ่มโรคสตรี เช่น ยาเรียกน้ำนม สตรีและยาบำรุงสตรีหลังคลอด ยาขับน้ำคาวปลา

รูปที่ 2 พ่อหมอพรหมกับสมุนไพรต่าง ๆ

ยารักษาแม่กำเร็ด (แม่ลูกอ่อนกินผิดสำแดง) ยาแก้โลหิตระดูไม่ปกติ ยาแก้โรคหมาดขาว (อาการตกขาว)

- ยาอบสมุนไพรสตรีหลังคลอดแทนการนอนแคร่ไฟอยู่กรรม (อยู่ไฟ) ท่านได้ออกแบบอุปกรณ์สำหรับการอยู่ไฟจากวัสดุในท้องถิ่น โดยให้สตรีหลังคลอดอยู่ในท่าครึ่งนั่งครึ่งนอนแบบสบาย ๆ ภายในกระโจมอบแบบพื้นบ้านของท่าน
- ยาละลายนิ่วในไตและกระเพาะปัสสาวะ ซึ่งเป็นโรคที่ป่วยกันมากในชนบทอีสานที่แหล่งน้ำมีหินปูน ยาแก้เยี่ยวหยด (อาการขัดปัสสาวะ)
- ยารักษาโรคจิตสติดวงทวารได้ทุกชนิด
- ยาแก้ปาดง (ประดง) ข้อ ขอบวม ปาดง เอ็น แก้อาการปวดกล้ามเนื้อ
- ยาเสียพิษ (ยาแก้สารพัดพิษ) จากแมลงกัด สัตว์ต่อย ลมพิษ
- ยารักษาโรคเบาหวาน เยี่ยวมีเม็ดตอม
- ยาพระกรรมฐานอายุยืน 2,000 ปี อันเป็นยาอายุวัฒนะของพระพุทธรูป
- ยาแก้โรคความดัน ทั้งความดันโลหิตสูง

รูปที่ 3 พ่อหมอพรหมกับสมุนไพรต่าง ๆ

และความดันโลหิตต่ำ

- ยาแก้โรคกระเพาะและรักษาแผลในกระเพาะ ฯลฯ

ตัวอย่างตำรับยาที่มีชื่อของพืชมอพรมา แสงชมพู ยารักษาโรคนี้

อาการ

มีอาการปวดแหว่ ฉี่ไม่ค่อยออก ฉี่มีสีขุ่น ๆ

สูตรยา

ประกอบไปด้วย สมุนไพร 4 อย่าง ได้แก่

- รากหญ้าคา
- ไม้คันทา
- หญ้าขี้เยว
- ไม้กระบก

วิธีใช้

นำสมุนไพรทั้ง 4 อย่าง นำมาต้มให้เดือด ประมาณ 10 นาที ต้มดื่มวันละ 3-4 ครั้ง ต่อวัน และกินติดต่อกันประมาณ 1 สัปดาห์ หรือจนกว่า อาการจะดีขึ้น

สรรพคุณ

ช่วยขับปัสสาวะ ขับน้ำ

ยารักษาแม่กำเล็ด แม่ลูกอ่อนกินผิด (กินผิด สำแดง)

อาการ

วิงเวียน ผอม อ่อนเพลีย ซีด เบื่ออาหาร ไม่มี
น้ำนม

สูตรยา

ประกอบไปด้วยสมุนไพร 3 อย่าง ได้แก่

- ฮากซาฮ้าง
- ฮากนางจืด (รางจืด)

- ฮากไม้ไฟน้อย

วิธีใช้

นำสมุนไพรทั้งหมด มาฝนผสมกับน้ำแล้วกิน 3
ครั้ง ก่อนอาหาร แล้วกินติดต่อกัน 3-4 วัน หรือ
จนกว่าอาการอ่อนเพลียวิงเวียนจะหายไป

สรรพคุณ

แก้เบื่อเมา แก้กินผิดสำแดง ทำให้อยากอาหาร

ยาแก้สารพัดพิษ

อาการ

เป็นผดผื่นแดง จากพิษแมลงกัด สัตว์ต่อย
ลมพิษ

สูตรยา

ประกอบไปด้วย

- ดอกหญ้าช้างน้อย
- น้ำข้าวหม่า (น้ำแช่ข้าวเหนียว)

วิธีใช้

นำดอกหญ้าช้างน้อยมายี ๆ (ขยำ) ผสมกับน้ำ
ข้าวหม่าแล้วมาทาและวางโปะไว้ที่บริเวณแผลที่โดน
พิษ

สรรพคุณ

ช่วยดูดพิษ แก้แสบร้อน

สูตรยาอบหลังคลอด

สูตรยาสมุนไพร

ใบมะกรูด สรรพคุณ ขจัดสิ่งสกปรกตามรูขุมขน
ใบชะมวง สรรพคุณ ขจัดสิ่งสกปรกตามรูขุมขน
ต้นเทียนฤๅษี สรรพคุณ ช่วยแต่งกลิ่น ช่วยให้
กลิ่นหอม

ไม้แดง สรรพคุณ ทำให้โลหิตไหลเวียนสะดวก
ฮากแง สรรพคุณ แต่งกลิ่น ช่วยให้กลิ่นหอม
ใบส้มกบ สรรพคุณ ขจัดสิ่งสกปรกตามรูขุมขน
ต้นค้อยดาน สรรพคุณ แก้ปวดเมื่อยตาม

ร่างกาย

ผู้เฒ่าลุ่มลูก สรรพคุณ บำรุงกำลัง

เตยหอม สรรพคุณ ช่วยแต่งกลิ่น ให้กลิ่นหอม

ต้นว่านไฟ สรรพคุณ ช่วยขับลม, ช่วยให้เลือดไหลเวียนได้สะดวก

ต้นตะไคร้หอม สรรพคุณ ช่วยแต่งกลิ่น ให้กลิ่น

หอม

ใช้สมุนไพรสดอย่างละ 1/2 กิโลกรัม

วิธีใช้

ใช้สมุนไพรสดใส่หม้อต้ม ใส่ น้ำให้ท่วมยาสมุนไพร ต้มจนสมุนไพรมีกลิ่นหอม แล้วจึงสามารถเข้าไปได้

การต้มสมุนไพร 1 ครั้ง จะใช้ชอบอยู่ได้ 1 สัปดาห์

การเข้าอบสมุนไพร ไม่มีกำหนดเวลาเข้าอบ ขึ้นอยู่กับว่าใครจะสามารถอบอยู่ได้น้อย หรือนาน การอบควรอบ เช้า-เย็น หรือถ้าใครไม่สามารถอบเช้าหรือเย็นได้ ก็เลือกอบวันละ 1 ครั้ง คือ เช้า หรือเย็น ก็ได้ ตามสะดวก

ข้อห้ามในการอบ คือ

- ห้ามคนที่มีความดันโลหิตสูง วัณโรค เมาส์รา มีประจำเดือน ผู้ที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้

- บุคคลที่คลอดลูกโดยการผ่าตัดหลังจาก 15-20 วัน จึงสามารถอบได้

ยาฝน: ยาแก้ช้ำใน

อาการ

ช้ำในเกิดจากอุบัติเหตุ เจ็บตามเนื้อตัว

สูตรยา

ประกอบไปด้วยสมุนไพร 3 อย่าง ได้แก่

- เเคื่อสะค้าน
- ฮากซาแย้ง

- ฮากตุ้มกาขาว

วิธีใช้

ฝนกินก่อนอาหาร วันละ 3 ครั้ง กินติดต่อกัน

1 อาทิตย์ หรือจนกว่าจะหาย

สรรพคุณ

แก้ช้ำใน

ขั้นตอนและวิธีการรักษา

โดยปกติผู้ป่วยจะมารับการรักษาจากพ่อใหญ่หมอพรหมมาที่บ้าน ซึ่งมีขั้นตอนการบำบัดรักษาโรค และให้คำแนะนำการดูแลสุขภาพ ที่สำคัญดังนี้

ตรวจวินิจฉัย

- การดูจากลักษณะภายนอกหรือทางกายภาพของผู้ป่วย
- ซักถามอาการของผู้ป่วยจากตัวผู้ป่วยเอง และญาติของผู้ป่วย
- จัดยารักษาโรคให้กับผู้ป่วย โดยมีคาถาปลุกเสกยา และมีการบูชา คือดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่
- แนะนำการกินยาให้กับผู้ป่วย พร้อมกับข้อเขล่ำในการรักษาโรค (ข้อเขล่ำคือข้อห้าม) และเน้นให้ผู้ป่วยกินยาอย่างต่อเนื่อง และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ให้ทำบุญทำทาน

คำแนะนำในการดูแลสุขภาพ

พ่อใหญ่หมอพรหมมามักจะแนะนำให้ผู้ป่วย หรือญาติผู้ป่วยให้มีการดูแลสุขภาพด้วยการใช้สมุนไพรใกล้ตัวในการดูแลสุขภาพ ถือศีล 5 และทำจิตใจให้ผ่องใสบริสุทธิ์ ในชีวิตประจำวันของพ่อใหญ่หมอพรหมมาถือศีลปฏิบัติธรรม งดเว้นเนื้อสัตว์ รับประทานแต่ผักและผลไม้พื้นบ้าน เป็นตัวอย่างให้เห็นอยู่แล้ว และบอกว่าจะทำให้สุขภาพแข็งแรง

รูปที่ 4 การเก็บยาสมุนไพรรของพ่อหมอพรมา

รูปที่ 5 จักรยานดัดแปลงเพื่อใช้เดินทางไปเก็บยาสมุนไพรร

วัตรปฏิบัติหมอพื้นบ้าน

หมอพรมาถือศีล 5 เครื่องวัด ทุกวันพระจะนุ่งขาวห่มขาว ถือศีล 8 ที่วัด หรือขึ้นภูผาผึ้งปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเนื่อง ๆ ท่านมีคติประจำใจที่ยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอด คือ “บาป บุญ มีจริง ต้องมีศีล 5 ให้ครบ” และตลอดชีวิตอันยืนยาว ท่านได้ศึกษาเรียนรู้วิชาหมอเพิ่มเติม และช่วยเหลือดูแล

รักษาชาวบ้านที่มาฝากผีฝากไข้ ด้วยความรู้ความสามารถ และด้วยจรรยาบรรณยาท่อนังดาม เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง

ปัจจุบันแม้จะเข้าสู่วัยชรา อายุถึง 86 ปีแล้ว ท่านยังปลูกเสกยาให้การรักษาคนไข้ที่มาหามิได้ขาด และยังออกเก็บยาสมุนไพรรด้วยตนเองภายในบ้านและละแวกใกล้เคียง ทั้งยังฝึกฝนลูกชายคนโต ชื่อ นายสุมลทา แสงชมพู อายุ 64 ปี ให้รู้จักยาสมุนไพรรและสรรพคุณยาสมุนไพรร จนสามารถออกไปเก็บยาสมุนไพรรหายากบนภูผาผึ้งแทนท่านได้ ทำให้ท่านมีตัวยาสมุนไพรรครบถ้วนตามตำรับเดิม เพื่อใช้รักษาโรคได้อย่างมีประสิทธิภาพเหมือนเมื่อครั้งโบราณ

การถ่ายทอดองค์ความรู้

พ่อใหญ่หมอพรมาเป็นหมอพื้นบ้านท่านหนึ่งที่นำเสนอใจ คือ ท่านมักจะจัดทำบันทึกตำรับยาและวิธีการรักษาโรคไว้เป็นจำนวนมาก มีตัวอย่างเล่มที่จัดทำไว้เผยแพร่เพื่อให้ผู้ที่สนใจได้เรียนรู้ คือ

1. แปลคัมภีร์โบราณเกี่ยวกับสมุนไพรรของหลวงปู่เสนจากภาษาธรรมเป็นภาษาไทย

รูปที่ 6 คัมภีร์โบราณเกี่ยวกับสมุนไพรร

รูปที่ 7 พ่อหมอพรมมาสอนเยาวชนให้รู้จักสมุนไพรต่าง ๆ

2. ถอดตำรับยาออกมาจากคัมภีร์ใบลานเพื่อถ่ายทอดให้ผู้สนใจได้เรียนรู้

3. ถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาเพื่อการจัดทำหนังสือบันทึกภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในโครงการศึกษาและพัฒนาการรับรองสถานภาพทางกฎหมายของหมอพื้นบ้านระยะที่สอง

บทสรุป

ตลอดชีวิตอันยืนยาวของพ่อใหญ่หมอพรมมา ท่านได้ศึกษาเรียนรู้วิชาหมอเพิ่มเติม และช่วยเหลือดูแลรักษาชาวบ้านที่มาฝากฝีฝากไข้ ด้วยความรู้

ความสามารถ และด้วยจรรยาบรรณยาอันงดงาม เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ทางกระทรวงสาธารณสุข จึงได้มอบใบประกอบโรคศิลปะ สาขากการแพทย์แผนไทย ประเภทเวชกรรมไทย โดยการประเมินความรู้และจรรยาบรรณจากคณะกรรมการวิชาชีพ สาขากการแพทย์แผนไทย [ตามมาตรา 33 (1) (ค) แห่ง พ.ร.บ. การประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. 2542] เลขที่ใบอนุญาต พท.ว. 19047 วันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2554 และท่านยังได้รับมอบเกียรติบัตรเชิดชูเกียรติหมอไทยดีเด่น ระดับจังหวัด ในเขตบริการสุขภาพที่ 7 เมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2558

ด้วยเกียรติประวัติดังกล่าว และคุณูปการที่ท่านมีต่อการแพทย์แผนไทย ท่านจึงได้รับการพิจารณาคัดเลือกให้เป็นหมอไทยดีเด่นแห่งชาติ พ.ศ. 2558

เอกสารอ้างอิง

วิชัย โชควิวัฒน์, สันติสุข โสภณศิริ. พ่อใหญ่หมอพรมมา แสงชมภู หมอไทยดีเด่นแห่งชาติ พ.ศ. 2558. กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก: บริษัท แพลน พรินท์ติ้ง จำกัด; 2558. (43หน้า).